Тэма: Дзяржаўны лад і сацыяльна-эканамічнае развіццё беларускіх зямель у ВКЛ (сяр.XIIIст. – сяр. XVIст.)

План:

1. Дзяржаўны лад і кіраванне ў ВКЛ
2. Развіццё феадальных адносін у сельскай гаспадарцы. Тыпы і формы землеўладання і землекарыстання.
3. Станаўленне фальваркава – паншчыннай гаспадаркі. Аграрная рэформа 1557г. Асноўныя этапы юрыдычнага запрыгоньвання сялянства.

4. Беларускі феадальны горад. Магдэбурскае права і сістэма гарадскога самакіравання.Таварна – грашовыя адносіны.

Эпоха феадалізму на тэрыторыі Беларусі

IX -першая палова XIXст.

Феадалізм (ці феадальны спосаб вытворчасці, ад лац. уладанне) – грамадска-эканамічны лад, заснаваны на прысваенні феадаламі дадатковага прадукту шляхам эксплуатацыі сялян на аснове манапольнай уласнасці феадалаў на зямлю і няпоўнай – на непасрэдных вытворцаў.

Асноуныя рысы феадалізму:

1. Панаванне натуральнай гаспадаркі;
2. Надзяленне непасрэднага вытворцы сродкамі вытворчасці і зямлёй з частковым ці поўным прымацаваннем яго да зямлі;
3. Асабістая залежнасць селяніна ад памешчыка (пазаэканамічны прымус);
4. Нізкі і руцінны стан тэхнікі.

Асноўныя этапы ў гісторыі феадалізму на Беларусі

I перыяд - **Станаўленне і развіццё феадальных адносін**

(IXст.-перш. пал. XVIIст.)

II перыяд - **Пачатак разлажэння феадалізму і зараджэння капіталістычных адносін**

(2-я палова XVIIст.- 2-я палова XVIII)

III перыяд - **Крызіс феадальна- прыгонніцкіх аднсоін**

(першая палова XIXст.)

Дзяржаўны лад Вялікага княства Літоўскага, Рускага, Жамойцкага

Манархія на чале з Вялікім князем (“гаспадаром”).

Манарху належала ўлада:

- заканадаўчая
- выканаўчая
- судовая
- вайсковая

Вялікакняжацкая Рада (паны-рада) – дарадчы орган

Сталіца -

→ Навагарадак (**сяр.XIII-1323г.)**

→ Вільна **(з 1323 г. да 1791г.)**

Герб → “Пагоня” (срэбранага колеру вершнік на шчыце чырвонага колеру).

(першы ўспамін у канцы XIII ст., афіцыйны – 1384г.)

Дзяржаўная мова – старабеларуская (мела назву “руская”), сучасная руская мова мела тады назву “маскоўская”.

Эвалюцыя
Рады ВКЛ

- сяр. XIII ст. – 1492г. – Вялікакняжацкая Рада (паны – рада) дарадчы орган пры “гаспадары” з неакрэсленымі функцыямі і без пэўнага састава
- 1492г.- Прывілей Вялікага Князя Аляксандра – Рада (паны - рада) набывае статус заканадаўчага органа (разам з Вялікім князем)
- канец XVст.- фарміруецца новы заканадаўчы орган- СОЙМ

Падзел тэрыторыі ВКЛ па статусу зямель

ЛІТВА (цэнтральная, галоўная частка)-

землі:

Ашмянская

Браслаўская

Берасцейская

Віленская

Вілкамірская

Ваўкавыская

Гарадзенская

Клецкая

Кобрынская

Капыльская

Лідская

Менская

Мсціслаўская

Нясвіжская

Навагрудская

Пінская

Рэчыцкая

Слонімская

Слуцкая

Трокская

Тураўская

Упіцкая

Землі “ПРЫСЛУХОЎВАЮЧЫЯ” (мяжуючыя):

Падляшша

Валынь

Падолле

Кіеўшчына

Чарнігава-Севершчына

Смаленскія

Віцебскія

Полацкія

Жмудзь і інш. на ўсход

Адміністрацыйна – тэрытарыяльнае дзяленне ВКЛ

(з пачатку XVст. да 1565г.)

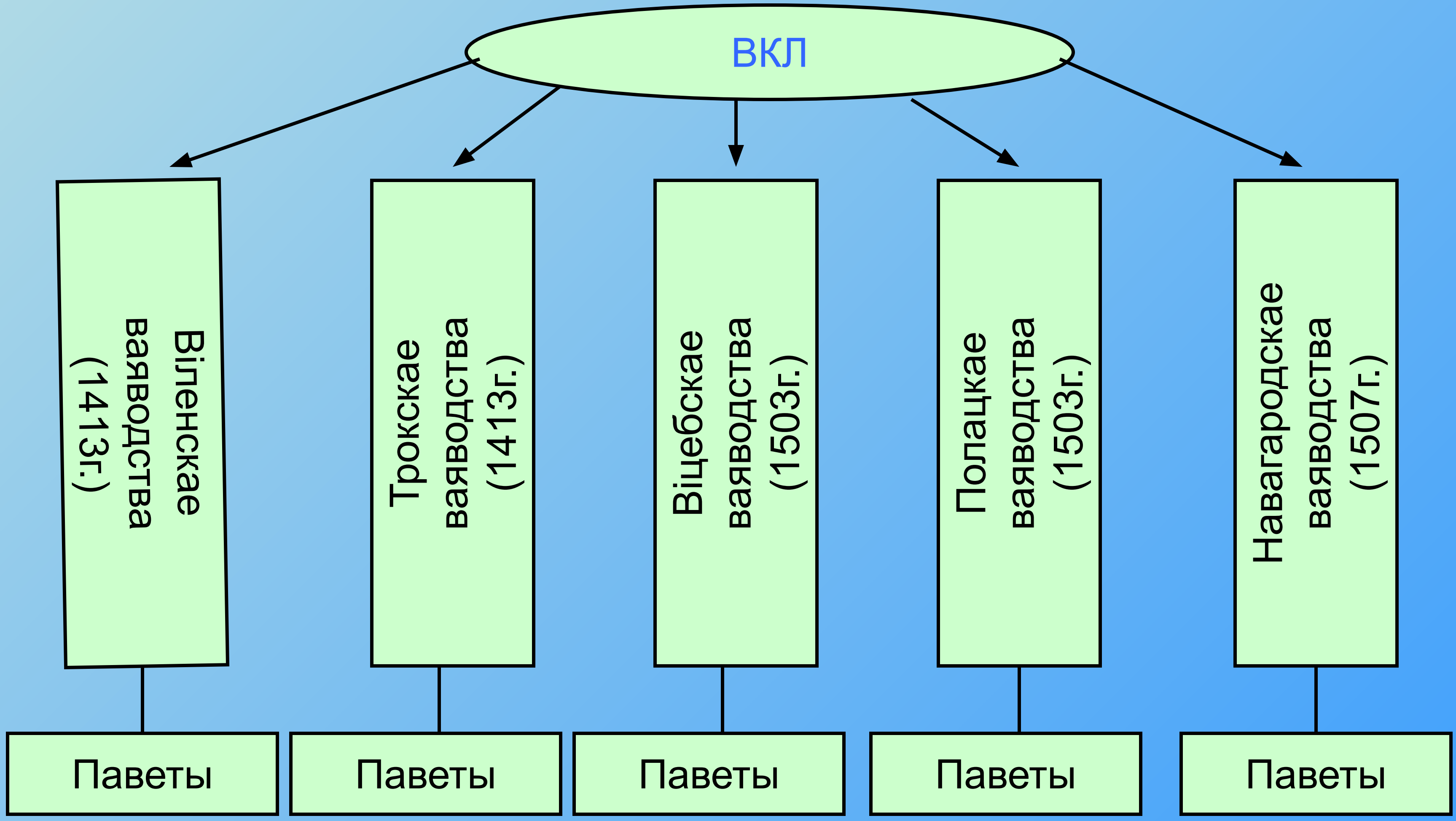

Адміністрацыйна-тэрытарыяльнае дзяленне ў 2-й пал.XVI-XVIIIст.

(пасля адміністрацыйнай рэформы 1565г.)

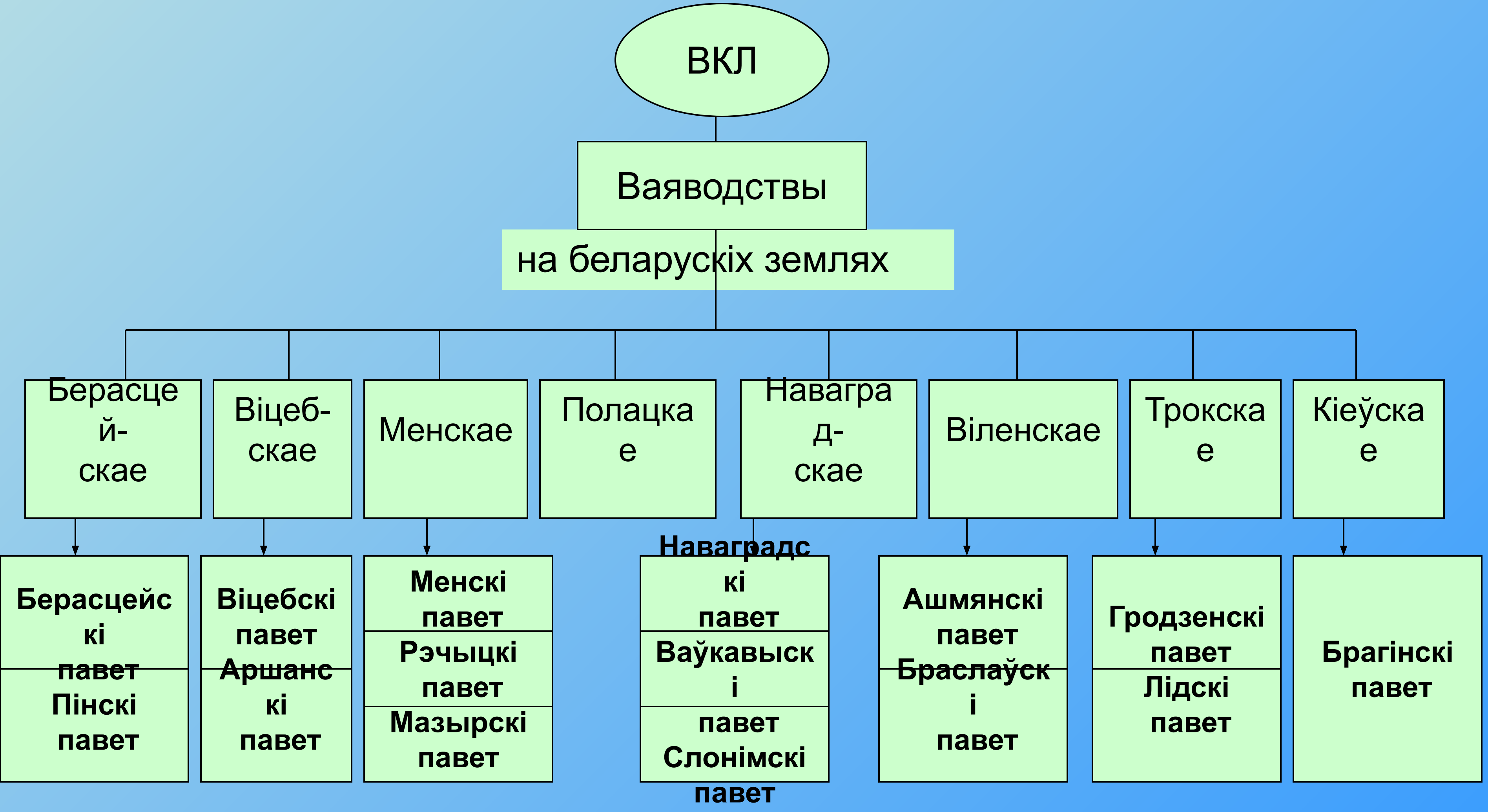

ВЯЛІКАЕ КНЯСТВА ЛІТОЎСКАЕ ў другой палове XIV–XV ст.

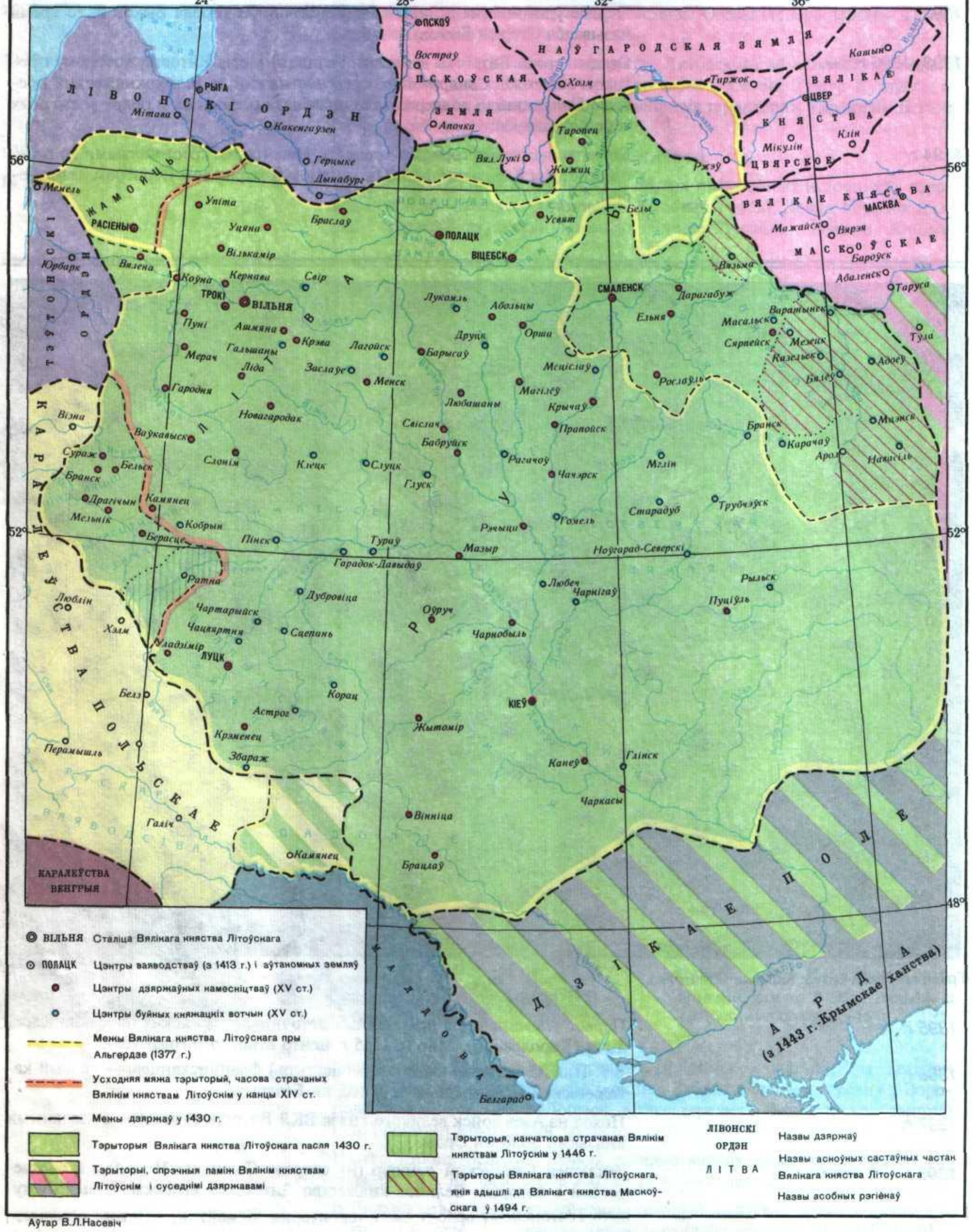

Аўтар В.Л.Насевіч

Великое княжество Литовское во 2-й половине 14—15 в.

Арганізацыя кіравання ў ваяводстве

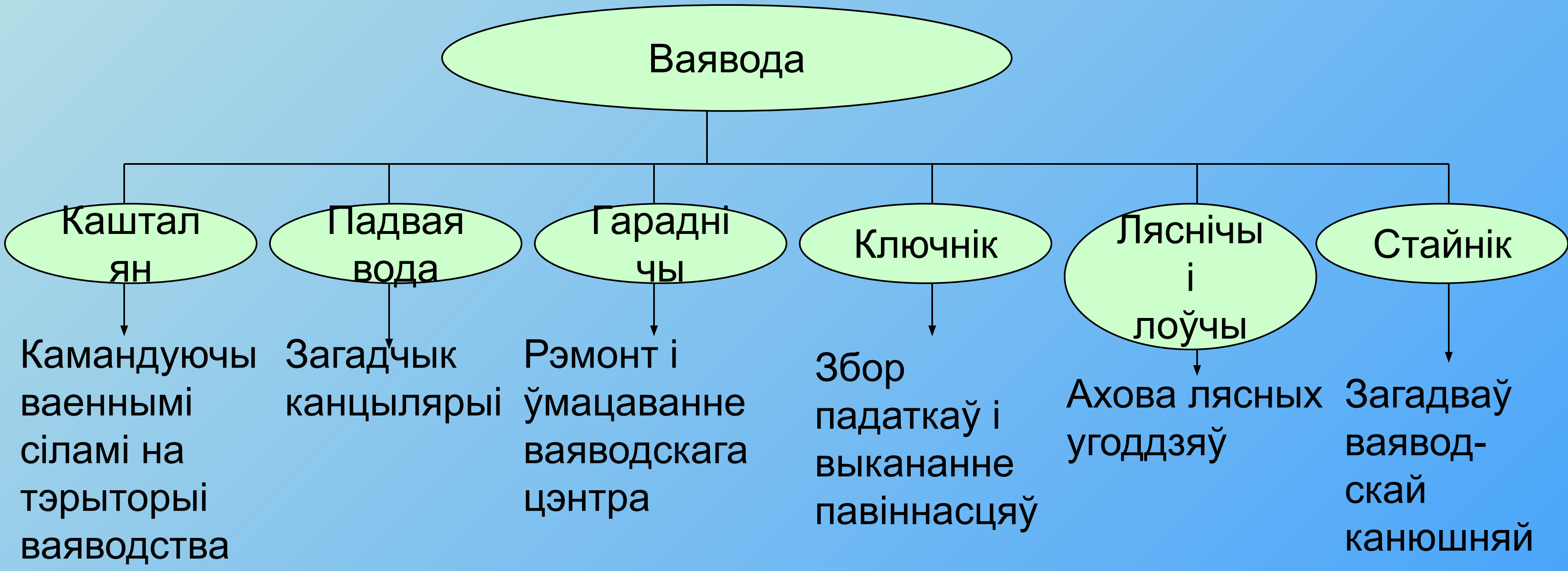

<u>Глава адміністрацыі павета</u> - стараста.

<u>Глава адміністрацыі горада</u> - войт.

<u>Сельская адміністрацыя</u> – цівун, сотнік, прыстаў, старцы і інш.

Развіццё феадальных адносін у сельскай гаспадарцы. Тыпы і формы землеўладання і землекарыстання.

Крыніцы фарміравання буйнога феадальнага землеўладання

ЗАХОП НЕЗАНЯТЫХ (СВАБОДНЫХ) ЗЯМЕЛЬ

ШЛЯХАМ КНЯЖАЦКІХ ПАДАРАВАННЯЎ

ЗАХОПЫ АБШЧЫННЫХ ЗЯМЕЛЬ ШЛЯХАМ ПРАМОГА НАСІЛЛЯ

Вотчына

1) Комплекс феадальнай зямельнай уласнасці, які ўключае зямлю, пабудовы, жывы і мёртвы інвентар, і звязаных з зямельнай уласнасцю правоў на феадальна залежных сялян.

Вотчына

- Арганізацыя з мэтай прысваення феадалам – вотчыннікам прыбавачнай працы залежных сялян, аснова панавання феадалаў у сярэдневяковым грамадстве.

Структура вотчыны

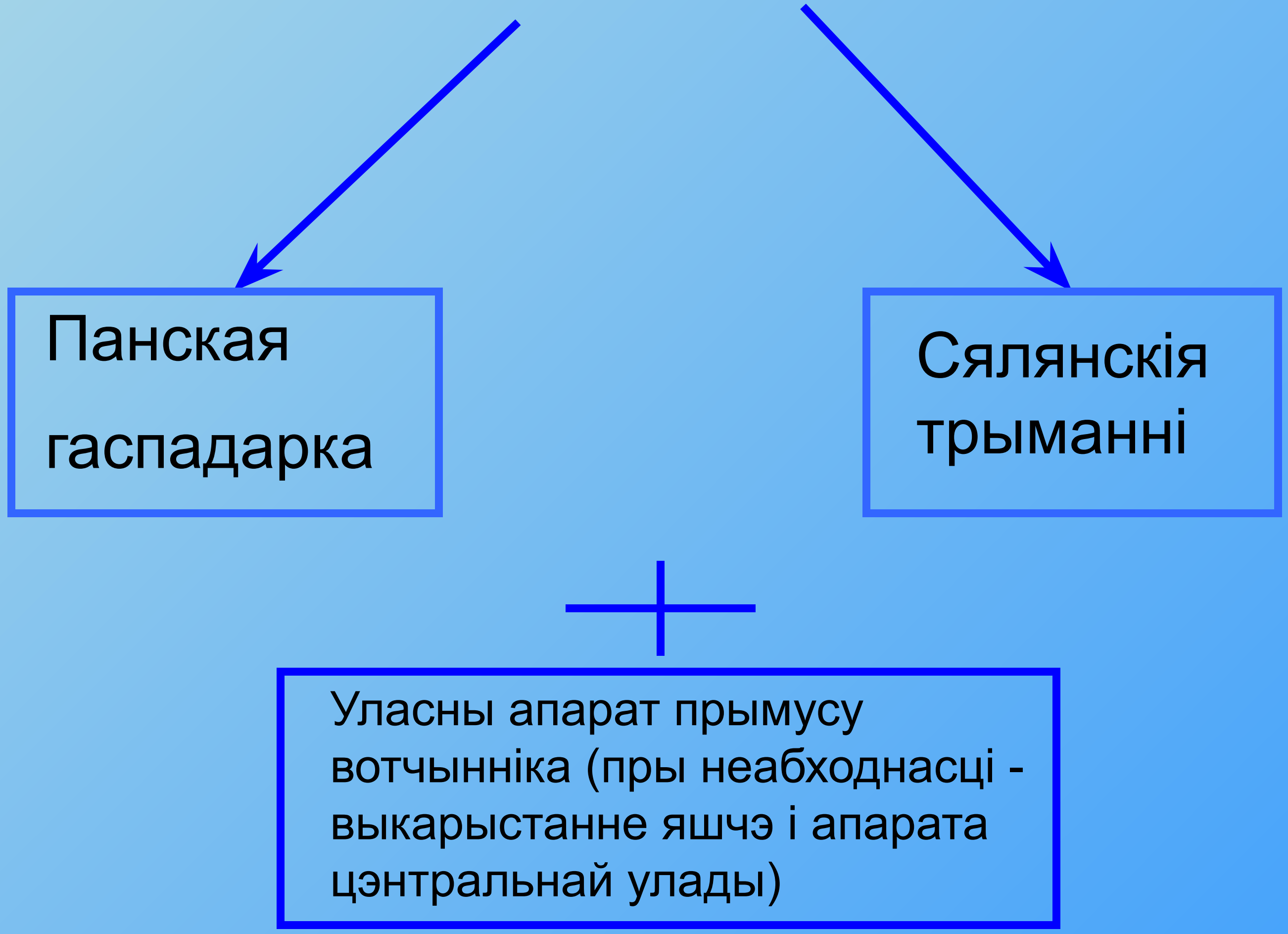

ТЫПЫ ВОТЧЫНЫ

- вялікакняжыцкія
- прыватна-уласніцкія
- манастырскія

Галоўныя формы эксплуатацыі сялян у вотчыне

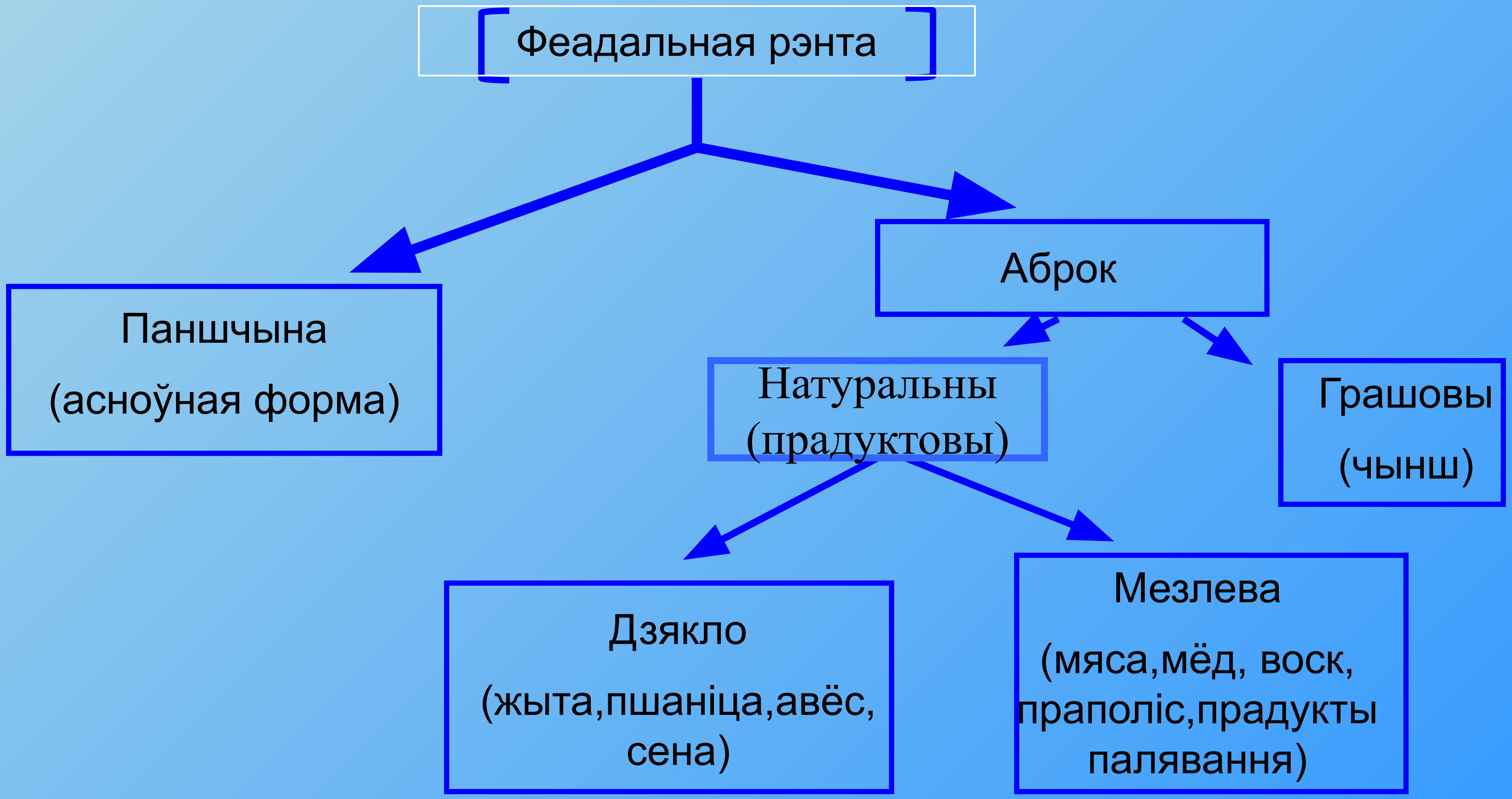

Галоўныя заняткі насельніцтва ВКЛ ў эпоху феадалізму

- Земляробства
- Жывёлагадоўля
- Рамяство

Дапаможныя заняткі

- Бортніцтва
- Паляванне
- Рыбалоўства
- Збіранне дзікарастучай прадукцыі

Важнейшыя сельскагаспадарчыя (землЯробчыя)прыклады працы:

- Драўляная саха
- Плуг
- Рэшата
- Матыка
- Ступа
- Барана
- Рыдлёука
- Каса-гарбуша
- Серп
- Жорны
- Граблі
- Цэп

Асноўныя сельскагаспадарчыя культуры

- Жыта(50% і больш)
- Пшаніца
- Авёс
- Ячмень
- Грэчка
- Лён
- Каноплі
- Проса

Культуры на прысядзібных гародах

Рэпа

Агуркі

Бабы

Зеляніна

Гарох

Асноуныя формы сялянскага землекарыстання

“ДЫМ” (ці“хлеб”, “саха”, “сялянскі двор”)

“ДВОРЫШЧЫ” (5-10 і больш “дымоў”)

“**СЕЛЬСКАЯ**(суседская)**АБШЧЫНА**(грамада) складаецца з “дымоў” і “дворышчаў”

“ТЭРЫТАРЫЯЛЬНАЯ (ВАЛАСНАЯ) АБШЧЫНА”

(некалькі сельскіх абшчын)

Катэгоры сялян (у залежнасці ад павіннасцей у феадальнай гаспадарцы)

Цяглыя	Асадныя	Агароднікі	Слугі
асноўная павіннасць - Паншчына+ Талокі, гвалты+ Натуральны аброк+ Невялікі чынш+ Фурманкавая+ Ахоўная павіннасць	Плацілі чынш да 30 коп літоўскіх грошай + да 12 талок і гвалтаў у год	Збяднелыя сяляне, працаваўшыя на трох моргах зямлі, адбываўшыя паншчыну	прывілеяваная частка сялян: Воіны Конюхі Лоўчыя Рыбакі Млынары, прымыкалі да шляхты

Збяднелыя (дэкласіраваныя)сяляне

Працавалі па найму

- Кутнікі
- Халупнікі
- Каморнікі
- Гультаі

Катэгорыі сялян

па ступені феадалььай залежнасці:

- ПАХОЖЫЯ (закупы, радовічы), мелі права пераходу ад аднаго феадала да другога;
- НЕПАХОЖЫЯ (атчызныя) пазбаўленныя права пераходу да другога феадала;
- ЧЭЛЯДЗЬ НЯВОЛЬНАЯ, поўная ўласнасць феадалаў, не мела зямлі і абслугоўвала дваровую гаспадарку

Землі ВКЛ

ДЗЯРЖАЎНЫЯ

ВОЛАСЦІ

Адміністрацыiныя адзінкі

(ворыўныя землі у прыватным карыстанні сялян, а астатнія належалі абшчыне і выкарыстоўваліся калектыўна

Складаліся з некалькіх сёл

ГАСПАДАРСКІЯ ДВАРЫ

(належалі непасрэдна вялікаму князю, кіраваліся яго адміністрацыяй і забяспечвалі княжацкі двор і казну)

ПРЫВАТНА - ЎЛАСНІЦКІЯ

- Царкоўныя
- Панскія
  - панскія
  - княжацкія
- Шляхецкія

Шляхі фарміравання феадальнага землеўладання (у XV-XVI ст. ст.)

I Вялікакняжацкія падараванні:

- а) часавое- «да волі», «да жывата», «да двух жыватоў», і г.д.(на тэрмін жыцця аднаго, двух ці некалькіх пакаленняў).
- б) «на вечнасць» (з правам ці без права продажу)

II Дарэнні з боку буйных феадалаў васалам або царкве

III Купля-продаж

IV Залог (застава)

Структура прыватнаўласніцкага феадальнага землеўладання ў ВКЛ (на 1528г.)

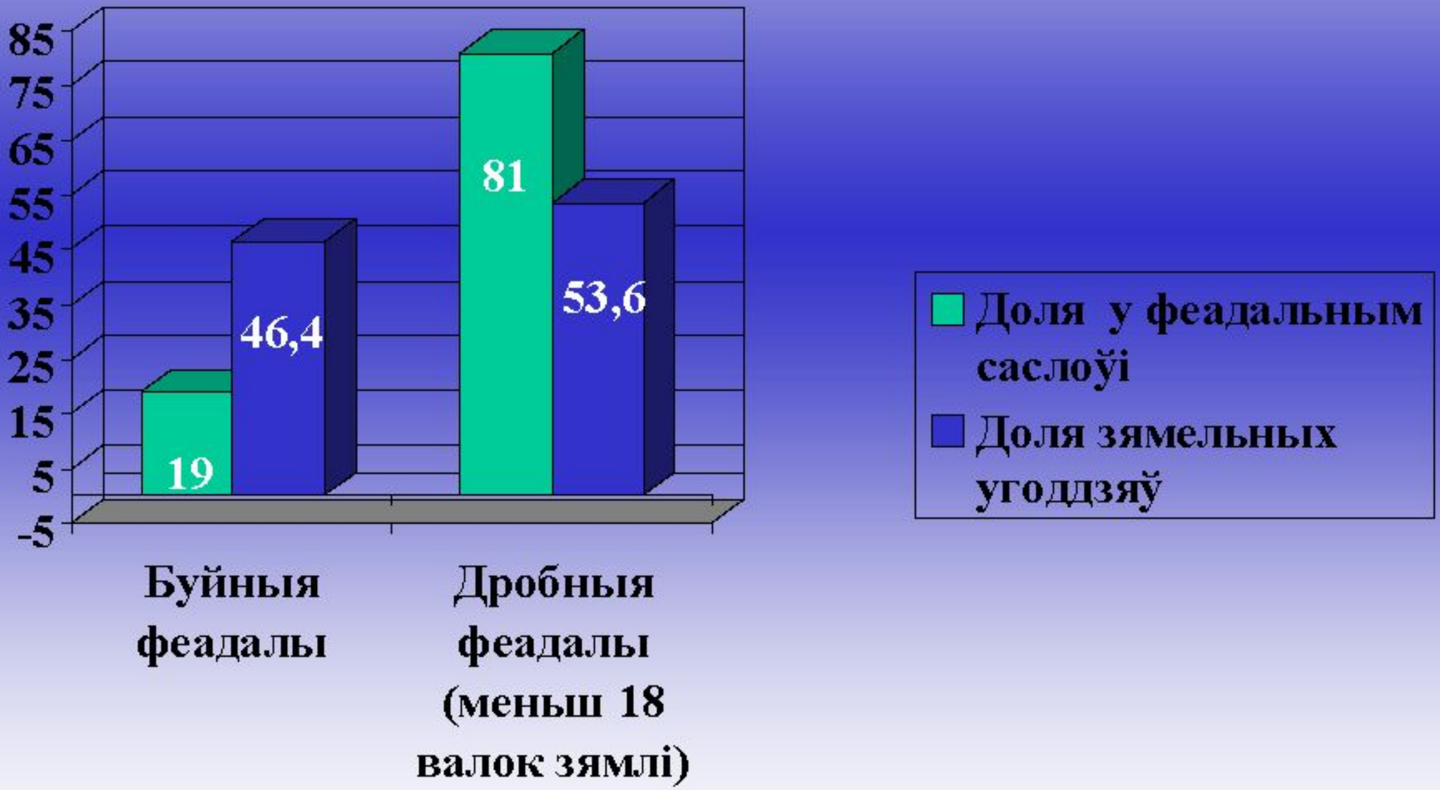

Станаўленне фальваркава-паншчыннай гаспадаркі. Аграрная рэформа 1557г. Асноўныя этапы запрыгоньвання сялянства.

Фальварак-

комплекс гаспадарчых і жылых пабудоў, вакол якіх размяшчаліся панскія землі, агароды, сенажаці, лясы, а таксама майстэрні, кузьні, лесапілкі і г.д., на якіх працавалі сяляне навакольных весак са сваім інвентаром і цяглавай сілай, арыентаваныя на рынак і развіцце таварна-грашовых адносін.

Першы фальварак на тэрыторыі Беларусі ўзнік у 1450г. ў маентку Менедыкаўскім Навагародскай зямлі.

Перш за ўсе фальваркава-паншчынныя гаспадаркі сталі ўзнікаць у Панямонні і Падзвінні ў рэгіенах сплаўных рэк з развітымі знешнімі рыначнымі сувязямі.

Вялікая аграрная рэформа сярэдзіны XVI ст.

Ініцыятар правядзення- Вялікі князь Жыгімонт ІІ Аўгуст

Назва – «Валочная памера» (памера=землеўпарадкаванне)

Асноўны дакумент – «Устава на валокі» ад 1 красавіка 1557г.

Новая мера ўліку зямлі- «валока»(21,3 га)

Мэта рэформы – павышэнне даходаў з дзяржаўных зямель

Шляхі рэалізацыі мэты – а) дакладны ўлік сялянскіх зямель

б) абкладанне сялян павіннасцямі прапарцыянальна колькасці занятай зямлі і яе якасці.

в) дасканаленне агратэхнікі і арганізацыі сельгасвытворчасці.

Асноўныя накірункі аграрнай рэформы 1557г. у ВКЛ:

1. Пераўлік і падзел ворыўных зямель на валокі.
2. Перадача валок зямлі:

   а) лепшых па якасці – пад вялікакняжацкія гаспадаркі;

   б) астатніх – сялянам у падворнае землекарыстанне.

3. Суадносіны памераў фальваркавага і сялянскага ворыва 1:7
4. Прымусовы трохпольны севазварот, што спрыяла росту ўраджайнасці.
5. Дакладна ўстаноўленыя павіннасці сялян:

   а) для цяглых (паншчынных) валочных надзелаў - апрацоўка паншчыны 2 дні на тыдзень, выхад на гвалты і талокі, выплата чыншу ад 6 да 21 гроша з валокі ў залежнасці ад якасці глебы

б) для асадных (чыншавых) валочных надзелаў-

выплата па 30 грошаў з валокі, адбыццё за год 12 талок або плаціць за іх 12 грошаў, а за гвалты даваць бочку жыта ці 10 грошаў.

Кошт павіннасцей з адной валокі сярэдняй якасці у год складаў значную суму, на якую можна было набыць на рынку 1 вала, 6 авечак, 1 свінню, 10 курэй і 4 гусей.

6. Страта права сялян на зямельныя участкі , якія былі раней у іх спадчынным валоданні.

7. Сварэнне рэзервовага зямельнага фонду з пустуючых валок.
8. Паступовае разбурэнне абшчыны (на захадзе Беларусі і ў цэнтральнай частцы- падворнае землекарыстанне, на ўсходзе - захаванне абшчыны).
9. Замацаванне сялян за зямлёй, ператварэнне розных катэгорый сялян у адзін клас- саслоўе – прыгоннае сялянства.

Асноўныя этапы юрыдычнага запрыгоньвання сялянства ў ВКЛ

Дата	Назва дакумента	Змест
1447 г.	**Прывілей Казіміра Ягелончыка**	**Пацвяржаў прывілей 1387, 1432, 1434 гадоў, выдадзеныя шляхце ВКЛ, у тым ліку – права феадала на вотчынны суд над сялянамі**
1468 г.	**Судзебнік Казіміра Ягелончыка**	**Страта сялянамі права свабоднага перахода ад феадала да феадала. Суровае пакаранне асоб за садзейнічанне пабегам “чэлядзі невольнай” і залежных сялян (арт. 24)**
1529 г.	**Першы Статут ВКЛ (усеагульны звод законаў)**	**Страта сялянамі права ўласнасці на зямлю, распараджэнне ею толькі са згоды феадала**

Дата	Назва дакумента	Змест
1557 г.	“Устава на валокі”	Замацаванне сялян за зямельнымі надзеламі (валокамі)
1566 г.	Другі Статут ВКЛ	Увядзенне 10 гадовага тэрміну вышука беглых ці крадзеных сялян і адміністрацыйнага пакарання тых, хто хаваў іх у весцы ці горадзе
1588 г.	Трэці Статут ВКЛ	Прадаўжэнне тэрміну адшуквання беглых сялян да 20 гадоў, канчатковае пазбаўленне сялян права пераходу. Пашырэнне правоў шляхты на прыгонных сялян. Канчатковае зацвярджэнне юрыдычнага запрыгоньвання сялянства

Асноўныя рысы феадальнай сістэмы ў ВКЛ (склаліся канчаткова ў 2-й палове XVI – першай палове XVII ст.)

1. Выключнае права феадалаў на валоданне зямлей.
2. Асобыя саслоўныя прывілеі і абавязкі шляхты.
3. Пазбаўленне сялян правоў на зямлю і замацаванне іх за зямлей.
4. Пазаэканамічнае прымушэнне сялян да працы.

2 этапа развіцця грашовай сістэмы ВКЛ

1. Рэгіянальныя грашова-вагавыя сістэмы (асноўная - полацка-віцебская)
2. Агульнадзяржаўная

Полацка-віцебская рэгіянальная грашовая сістэма ВКЛ (сяр. XIV ст.)

1 ізгой (Літоўская грыўна) = 30 пражскіх грошаў(3,6 гр.)=
=180 заўшняў (па 0,6гр.) =
=300 далгеяў (па 0,4гр.)=
=108гр.

1 РУБЕЛЬ = 105 нагатаў (па 1,8г.)=
=52,5 грошаў =
=315 заўшняў =
=525 далгеяў=
= 189 гр.

Агульнадзяржаўная грашова –вагавая сістэма ў ВКЛ (канец XV ст.)

1 рубель = 100 пражскіх грошаў =

=1000 пенязяў =

=180 гр.

У аснову грашова-вагавай сістэмы ВКЛ была пакладзена полацка-віцебская грашова-вагавая сістэма.

Органы кіравання горада з магдэбургскім правам у ВКЛ